

Dalnok az időben

(Pátkai Tivadar:
Egy másik nyárból)

Érzékeny vesztesége a magyar irodalomnak, hogy már évtizedek óta nincs objektív, azaz elfogultságoktól mentes története. Sem valós, szubjektivitásoktól mentes klasszifikációja. Ez nemcsak azt eredményezi, hogy lassan ötven év esik ki a teljességre törekvő emlékezetből, hanem azt leginkább, hogy maga az élő irodalom is egy olyan áttekinthetetlen masszává válik, amelyből nagyon nehéz irányzatokat, sajátos költői személyiségeket különválasztani, egyiket a másikkal összehasonlítani, az egymás mellett futó azonos értékjegyeket meghatározni.

Sokadszorra merült fel bennem ez a gondolat újra akkor, amikor Pátkai Tivadar válogatott kötetének, az *Egy másik nyárból*-nak olvasásába fogtam. Írnom kellene arról, hogy ki is ez a keveset író, éppen ezért a tájékozódási terepekről állandóan ki-kieső költő, akit Kormos István annyira szeretett, de akinek első könyvét, az *Otthonról haza* címűt már a szerkesztésben Kormos-utód, a későbbi barát, Nagy Gáspár rendezte sajtó alá. Hol is foglal helyet lírája a magyar irodalomban? Túl azon ugyanis, hogy egy-egy életművet elsősorban önmaga értékein, az adott alkotott szövegen, nyelvi készleten, szerkesztménybeli struktúrán belül érdemes elsősorban meghatározni, a továbbiakban egyáltalán nem mellékes az a körülményrendszer, amelyben az élményvilág, a nyelvhasználat, a világkép megjelenik, a költői alkathoz közelálló eszménykör a szövegen belül napvilágra kerül. Ennek figyelembevételével nélkül ugyan is nélkülözhetetlen kifejezésformákat vehetünk el, élménytartományokat, nyelvi megfogalmazásokat lökhetünk ki felelőtlenül a költészet egyetemes világából. Ennek vége pedig a líra beszűkítése, elsorvadása, konzervatívizmusba kövülése lenne.

Ritkán jut eszünkbe, hogy az egyes nemzeti irodalmak „fősodra” milyen nagy mennyiségű hordalékot hurcol magával, mint ahogyan az is, hogy az ún. „mellékvonulatok” csörgedezéseiben mennyi az igazgyöngy. Tudjuk, mert megtanultuk, hogy pl. Kiss József, Komjáthy Jenő és Reviczky Gyula eredményei nélkül nem lett volna Ady, de a rohanásban, a folytonos nagyságkeresésben gyorsan elfeledtük a nagy költő halványabb kvalitását, de jeles rangú elődeit. Mint ahogyan feledni igyekszünk korunkban pl. Sinka Istvánnak egy bizonyos, Arany János egyik „mellékágán” távolról ható, mára már egyre tisztábban látható gyönyörűséggel ívelő költészetét s annak tovább élő hatásait. Pedig itt volna az ideje, hogy egy sajátos, ízes, ugyanakkor a legvégsőbb hiteles

mester eredményeit, eredményeinek továbbélését kanonizáljuk.

A Sinka-vonulat legalább annyira száműzetet a mai magyar irodalom értékrendszeréből, mint például Kasáké. Pedig él s létezik mindkettő, mert jelenvaló és működő mindegyik, s még ezeken is kívül ható számos szemlélet. És még hány külön világé!

Ezt azért tartottam fontosnak megemlíteni, mert Pátkai Tivadar egész költészete a maga kesernyés életszeretével, a maga különös hedonista módján minden emberi tragédiát behabzsoló misztikumával oly mértékben kapcsolódik indulásától kezdve a Sinka által megteremtett költővilághoz – bátran mondhatjuk: stíluseszmenyhez –, hogy jobban már nem is lehet. Egy olyan, a magyar költészeti hagyomány egyik ágát kiteljesítő világ ez, ahol látszólag minden mindennek ellentmond. Életszeretet és lemondó melankólia. Diadalmenet és tragédia. Olyan nagyjából, mintha azt mondanánk: rút szépség. Vagy: összeomló gyönyörűség.

A Pátkai-költészet már indulásakor ezekben az oximoronokban megfogalmazódó világképben leli meg táptalaját, amelynek lényege a fogalmak, szituációk állandó ellentételezése, egymásnak feszülése. Ennek a költői alkathól fakadóan természetesen kimunkált módszernek alkalmazásával válik el leginkább feltételezhető és néven is nevezhető mestereitől. És még inkább avval, ahogyan az egész Pátkai-líráról, amely legbensőbb mélységeiben leginkább tragikus, belengi a szomorú harmónia, a tragédiával terhes idill álcája. A felszín, a kiinduló vershelyzet már-már annyira egybefogottan szép s ugyanakkor keserűen és bosszantóan realista, hogy az már felzaklató: „koncert helyett nálunk a vasárnap este / fehér-fogú hétköznapokkal álmodik / gyárkémények hívó szavára / táncra pördül anyám kezében az orsó / kis húgom még kotta-forgató”. A mélységben ezalatt alvilági erők munkálnak, majd a zárlatban így vetik ki magukból a fekete lávát: „engem apám haláltusája tett / elsőhegedtüssé” (*Koncert helyett*). Mesteri alkalmazása ez annak az ellenpontozásnak, amely éles ütköztetés helyett szinte csak rásimul a jelentésre, amely nem okozatként, hanem következményként érvényesül. Rááll erre a módszerre Pátkainak a füle, garabonciás személyisége, élménytermészete és legelsősorban: tehetsége. Vajon miféle felkészülés kellett ehhez a saját, sorról sorra kiküzdött költői eredményhez? Vélénk időrendben, hogy először talán az Arany János-világú Sinka volt, akit olvashatott – s persze talán nem egészen mellékesen Nagy László s más népiek –, utána a mindjárt köztalán a legvarázsosabb, a részben és nagyban Sinka-tanítvány Kormos vezethette el ehhez a versépítkezési módszerhez, de történhetett a tanulási folyamat akár fordítva

is: Kormostól Sinkáig vissza, hiszen Sinkát példának okáért Kormostól tanulta meg igazán ez a nemzedék. Az eredmény szempontjából nézve ez végülis mindegy. Még az is lehet, hogy mindez csak az olvasó kitalálása. De tisztán látható a három költő között az a közös élményvonulat, amely a szegénységélményből, tragikumból és világgyönyörűségből van összeszőve. S mindhárom tulajdonság egyaránt jellemző sajátja Sinka, Kormos és Pátkai költészetének.

E miatt a mocsárból felderengő állandó szépség miatt érezzük az életszerető derűt magunkban, amikor Pátkai-verset olvasunk. Felüthetjük akárhol a könyvet: olyan költészetet találunk, ami önmagában teremtett *terra incognita*, megfertőzeten, halhatatlanság-vágytól s mindenek fölött: hiúságtól mentes, virágok és egyben tarló lepte világ. A mindennapi lét állandó ambivalenciákba ütköző követe. Pátkait – versei tanúságtétele szerint –, ugyanis legkevésbé sem érdekli az „irodalom”, a „halhatatlanság”, s mindaz a csacska, amivel megfertőzve vagyunk. Ő énekel, ha eszébe jut valami dal, de ha nem jut eszébe, inkább hallgat: él, s amit megél, előbb-utóbb amúgy is részese lesz a dalnak.

Nem énekesnek való világban élünk. A dalnok egyre nehezebben küzd meg a fojtogató, számára idegen civilizációval levegővel. Ez akár lehet a kezdetben nagy lendülettel indult, mára ritka ünneppé változott ihletett állapot magyarázata is. Az 1979-ben megjelent *Otthonról haza* című első kötet óta alig másfél könyvnyire rúg az új verstermés. Annak is nagy része gyermekvers, jobban mondva, gyermekversnek álcázott, többnyire keserű groteszk, a költő rövid gyermekversíró korszakának lenyomata. Önálló kötete is tizenkét éve jelent meg utoljára (*Tested utcáin*, 1996). A világ megütöközött a költővel, s a költő látszólag alulmaradt a rátámadó közeggel szemben. Pedig valójában csak edzettebb, szikárabb, szűkszávuúbb, azaz lényegre törőbb lett. Csupán azt írja meg, amit feltétlenül meg kell írnia. Egyebek közt megemlékezők mestereiről (Kormos István, Parancs János), szép, fájdalmas alkalmi siratókat az eltávozott költőtársakról (Bella István, Nagy Gáspár).

Pátkai Tivadar költészeti erényeiről az egész mást mutat, mint a rész. Az egész állandóságot, az egyes részek elkülönültségeket. Az állandóság a habitusban és a nyelvhasználatban érhető tetten. Akárhogy is van, az az alkat, amelyik lendületből, költő-ösztönből és dallamból van összerakva, az évek folyamán nem változik, mert légyen szó a ritka férfiszemérmességgel eltakart szerelemről: „valaki / elment / itt hagyott / rám csukott / ajtót / ablakot / itt hagyta / kockás / kabátját / egy regényt / KUNDERÁT / a kilincsen / elárvult / kéznyomat”

(*Játékos szavak*), vagy gyermekversnek mondott önéletrajzi elemeket hordozó groteszkről: „*voltam én már / hajós legény / Bakonyban is / hajóztam én / lábiól alvó / zsúp-házakban / horgonyoztam / árendásban / ácsorogtam / ablak alatt / elrejtettem / álmotokat*” (*Rejtegető*). A nyelvhasználat továbbra is az imént már felvetett oximoronszerű látásmód kiszolgálója marad, anélkül, hogy akár egy pillanatra is eltávolodna a magával hozott, eredeti nyelvkészletől, az otthonosan belakható élményvilágtól.

Az elkülönültségek az életformaváltásokban, azok tükröződéseiben érhetők tetten. Itt érezzük leginkább az idő vonulását. Amikor a költő kényszerűségből egy általa eszményített angali világból átlép a csak veszteségek lehetőségeit felkínáló, profanizáltabb közegbe. Mert: bár szívesen maradna az, a költő sem élheti örökké az angyalok életét, hiszen óhatatlanul beszennyezi szárnyait a múlt idő pora. A változás borzalmai: „*ezt a fűvet már nem nyírjuk, / október van uram, / vége a szezonnak!*” (*Október, vége a szezonnak*). Még lángoló zavár trubadúrt keresnének ebben a széttört világban, de helyette lelünk csendes, adott világával szemben békülékeny zavár szerelme: „*hát eljöttél ideszóktél hozzám egy másik nyárból / látod mégsem buknak ki számból a szavak... / ülünk cellafehéren két téli Nap / akiket éppen akasztanak e kocsmaszegleten*” (*Egy másik nyárból*). Talán nem kellene már ide, ehhez a világnyi kocsmasztalhoz a Kormos–Sinka-tanítvány „népi” költőt képzelnünk. Ez már egy másik, megszenvedett, poklait járt, de lényegében soha nem változott Pátkai. Hiszen a dalnok attól, hogy egy másik léthelyzetbe sodorta a világ, még dalnok maradt, akinek a költészet művelése ősi gyönyörűség.

(*Felsőmagyarország Kiadó, 2007*)

Kemsei István

Három Párka (neo)avantgárd élete

(Ladik Katalin:
Élhetek az arcodon?)

A költőként és színészként ismert Ladik Katalin első ízben jelentetett meg egy többféle műfaját ötvöző, de alapjában véve prózai alkotást, amelynek részben fikatív, részben a valóság tényeire épülő szövegdarabjait a szerző élettörténete kapcsolja egybe. Az életút több állomásainak és eseményeinek mozaikjaiból, továbbá az általa teremtett vagy megtapasztalt fikatív világok fragmentumaiból felépülő regényes visszaemlékezés önéletrajzi

indíttatású, ugyanakkor bemutat egy különleges személyiséget is, aki folyamatosan törekszik az önmeghatározásra, és keresi a választ arra a kérdésre, hogy miként fejezheti ki folyton változó identitását.

A délvidéki Új Symposion és a párizsi Magyar Műhely alkotói köréhez tartozó szerző, akinek élete és munkássága a magyar és nemzetközi avantgárd és neoavantgárd mozgalmakhoz is kapcsolódik, könyvének kérdésként megfogalmazott címével (*Élhetek az arcodon?*) is jelzi, hogy a regényben ábrázolt személyiség több „arc” mögött többféle identitást él és élt meg, és ezek bemutatásán keresztül igyekszik meghatározni önmagát. Szintén erre a kereső beállítottságra utal, hogy a cím végi kérdőjel betölti a kötet borítóját, a szerző neve pedig ebben a kérdőjelben van feltüntetve. A kötetborító arra is enged következtetni, hogy a történeteken keresztül megformált személyiség hangsúlyozza a testi létezését, az erotikát, a test kifejezésformáit és a feltárulkozást, ugyanis a borítón Ladik Katalin egyik (a könyv 102. oldalán is bemutatott) aktfotójának növényi indákkal vagy hínárral befuttatott változata található, ahol a képen lévő nőalak vénuszdombját fedi el az említett kérdőjel pontja.

A nyitott szerkezetű, kísérletező szellemről árulkodó szöveg nem kronologikus felépítésű, habár a kötet 2002-től 2007-ig vezetett és dátummal ellátott naplőbejegyzésekkel kezdődik, ez a valóságűséget erősítő, dokumentatív és időrendhez kötött bevezető szövegrész azonban csak ellenpontozza és kiemeli a Ladik Katalin három alteregójáról szóló, részben fikatív főszöveg időkezelését, annak relatív idejét. A Ladik Katalin nevét viselő három női szereplő, a horvát Hvar szigetén lakó Művésznő, az újvidéki Űvegezőnő és a budapesti Szerkesztőnő nemcsak egyetlen személy három főbb életszerepét és ezeknek egymást kölcsönösen meghatározó viszonyát jelképezik – akár a három Párka, a sorsot meghatározó három nőalak –, hanem a személyiséget alkotó freudi ösztön-én, az én és a felettes én működésének hármasságára is vonatkozhatnak. Egyetlen személyen belül többféle személyiség él, ezek pedig a „képkeretező Űvegezőnő” hatására életük fragmentumainak összegyűjtésén és rendszerezésén keresztül igyekeznek meghatározni Ladik Katalin identitását, és ez egyúttal jelzi a személyiség igényét az önmagával való párbeszédre. Az ösztön-én és elsősorban a tudatalattija által befolyásolt Művésznőnek össze kell egyeztetnie a mindennapjait a hagyományos női szerepek szerint élő Szerkesztőnő életével, aki olykor úgy érzi, „nem a saját életét éli”, „elvész a hétköznapi zárkájában” és „raboskodik a háziasszonyszerepben” (108–109). Vele ellentétben a költő–színész Művésznő az, aki a

képzelőerején keresztül közvetít személyisége részei, illetve a valóság és a szubjektivitás között.

Az ábrázolt személyiség identitását a társadalmi nemek által előírt szerepeken, az elfojtásokon, valamint az álmok és a szimbólumok világán kívül meghatározza az az irodalomtörténeti, zene-, képző- és színművészeti kontextus is, amely átszövi és formálja az életszöveg egészét. Vannak, akik személyes ismerősként a közvetlen párbeszéd vagy levelezés által hatnak az elbeszélőre, és hosszabb-rövidebb utalásokban idézi meg őket: Szentkuthy Miklós író, Bada Dada festő, zenész és performer, a zeneszerző Vujicsics Tihamér, a rendező Jancsó Miklós és Moldován Domokos, Máriás Béla zenész, festő, író és performer, Goran Rem horvát költő, Tolnai Ottó író, költő, Fabó Kinga és Cselényi Béla költő, Szkárosi Endre költő, kritikus, performer, Szentjóbó Tamás költő, a magyar neoavantgárd egyik legjelentősebb alkotója, Döbrenyi Dénes színész, Bori Imre, Thomka Beáta, Pécsi Györgyi irodalomtörténész, továbbá Ilia Mihály irodalomtörténész is, aki levelével ösztönözte Ladik Katalin regényes élettörténetének megszületését. A közvetett szellemi jelenlét képviselő szerzők közé tartozik egyebek között Edgar Allan Poe, William Blake, Hugo von Hofmannsthal, Lewis Carroll, James Joyce, Oscar Wilde, Franz Kafka, Samuel Beckett, Jean-Paul Sartre, Sigmund Freud, Antonin Artaud, Kurt Schwitters dadaista képzőművész, Kassák Lajos, József Attila, Hamvas Béla, Weöres Sándor, Andy Warhol, Nick Cave és Charles Bukowski, de felbukkan például Carlos Castaneda antropológus neve is, akinek a mexikói varázsló hagyományokról szóló írásai is beépülnek az élettörténetbe. Ez a névsor is sejteti és kirajzolja azokat az avantgárd és neoavantgárd irányzatokat és tájékozódási pontokat, amelyek hatására a Gesamtkunstwerk-ként felfogható életút formálódott.

A könyv sokféle műfajú alkotást ötvöz, ugyanis a történetek hitelességét alátámasztó dokumentumok (napló, levelek, képeslapok, vonatjegy, plakátok, fényképek) mellett abszurd és szürrealis elbeszéléseket, álmleírásokat tartalmaz, továbbá lettrista hangkölteményekkel, a komputerművészetbe sorolható, számítástechnikai kódokkal tűzdelt szövegekkel (mint amilyen a *Zene húros hangszerekre* című „kompozíció”), az akusztikai és vizuális elemeket is ötvöző konkrét költészeti alkotásokkal találkozhatunk (mint például a horvát fizikus, Nikola Tesla által ihletett „audiovizuális oratórium”, a *Tesla*), emellett Ladik Katalin performanszainak, rádió- és televízió interjúinak leírását is megtaláljuk. Felfedezhető a neoavantgárd „üvöltés”- vagy „kiáltás”-irodalom, a beatnemzedék hatása is, amelynek tagjai amellet, hogy egy anarchista